

Maksym HON

Równieński Państwowy Uniwersytet Humanistyczny
gon_66@mail.r

REWOLUCJA HONORU I GODNOŚCI NA UKRAINIE: PERSPEKTYWA ŻYDOWSKA

ABSTRACT The article deals with the analysis of the attempts of the central government of Ukraine to inspire Jewish card in the political crisis of late 2013 – early 2014. The author analyzes its initiatives on the use of anti-Semitic insinuations to discredit and suppress opposition, cancellation of the presidential elections and examines the position of the Association of Jewish Organizations and Communities of Ukraine in the Revolution of honor and dignity.

Key words: Jews, power, political participation, Association of Jewish Organizations and Communities of Ukraine

Słowa kluczowe: Żydzi, władza, uczestnictwo polityczne, Stowarzyszenie Żydowskich Organizacji i Wspólnot Ukrainy

Współczesna społeczność żydowska na Ukrainie jest nieliczna. Jej przedstawiciele stanowią 0,5% ogółu obywateli Ukrainy (zgodnie z przeprowadzonym w 2001 r. Ogólnoukraińskim Spisem Ludności w kraju mieszkało 103 tys. Żydów¹). Pomimo to jest ona jednak stosunkowo zauważalnym podmiotem procesów politycznych w państwie. Można wysnuć przypuszczenie, że takie *status quo* jest uwarunkowane przez kilka czynników. Są to: po pierwsze, tradycyjne zainteresowanie kwestią żydowską, która już od dawna wykorzystywana jest w charakterze swoistego wzorcowego wskaźnika demokratyczności rządzącego reżimu lub też tego czy innego państwa jako takiego; po drugie, współdziała-

¹ *Етніонаціональна структура українського суспільства. Довідник*, red. В. Євтух i in., Київ 2004, s. 328.

nie społeczności żydowskich w Europie oraz ich współpraca z USA i Izraelem stwarzające przesłanki dla nadania zagadnieniu żydowskiemu w tym czy innym kraju międzynarodowego znaczenia. Na przykład wiosną 2012 r. z inicjatywy Agencji Żydowskiej w Knesecie Izraela powstało lobby, które wyznaczyło sobie za cel wspieranie przestrzeni społeczno-kulturowej Żydów mieszkających w Europie. Osiągnąć ten cel – spośród wielu innych – planowano poprzez promowanie wspólnych dla gromad żydowskich i Izraela projektów. Jednym z kierunków takiej współpracy stała się żydowska społeczność Ukrainy².

Nie należy również ignorować faktu, że reprezentanci Żydów Ukrainy są członkami organizacji międzynarodowych. Na przykład wśród kierownictwa Światowego Kongresu Żydowskiego jest obecnie współprzewodniczący Konfederacji Żydowskiej Ukrainy B. Fuksman, naczelny rabin Ukrainy i Kijowa Y. Dov Bleich i przewodniczący Waadu Ukrainy J. Zisels.

W ostatnich latach „obecność” kwestii żydowskiej w zachodzących na Ukrainie procesach politycznych miała kilka przyczyn. Między innymi fakt, że ta mniejszość narodowa z jednej strony pozostawała w pewnej mierze celem dla sił radykalno-prawicowych, co determinowało ryzyko wybuchów ksenofobii i antysemityzmu³. Nie mniej istotne było to, że w czasie ostatniego kryzysu politycznego na Ukrainie twierdzenia o grożącym Żydom niebezpieczeństwie były aktywnie eksploatowane przez rosyjskie środki masowego przekazu (wśród pierwszych osób głoszących przekonanie o rosnących wśród opozycji nastrojach antysemitycznych znajdował się szef MSZ Rosji S. Ławrow⁴). Wypowiedziana w czasie, kiedy siły opozycyjne wobec W. Janukowycza oskarżone zostały o faszyzm, insynuacja ta dostarczyła pretekstu rosyjskim mediom do twierdzenia, że polityka Rosji wobec Ukrainy jest uwarunkowana pragnieniem obrony zamieszkujących tę ostatnią mniejszości narodowych (a Żydów w szczególności) przed dyskryminacją⁵. Prawdopo-

² *Визит депутатов Кнессета в Украину*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2012, nr 5/233, [online] <http://jew-observer.com/evrejskaya-ukraina/vizit-deputatov-knesseta-v-ukrainu/#more-1305>.

³ Gwałtowny wzrost na początku obecnego dziesięciolecia liczebności zwolenników Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Swoboda”, którego poszczególni przedstawiciele nieraz posługiwali się retoryką antyżydowską, oraz wejście „Swobody” do Rady Najwyższej w 2012 r. wywoływało niepokój zarówno części społeczeństwa, jak i liderów żydowskiej wspólnoty Ukrainy, w szczególności naczelnego rabina Y. Dov Bleicha. Przemawiając wiosną 2013 r. w Kongresie USA, interpretował on działalność „Swobody” jako „problematiczną”. Komentując spotkania jej lidera z posłami Izraela i USA, w których czasie O. Tiahnybok zapewniał o braku uprzedzeń wobec Żydów, Y. Dov Bleich oświadczył: *powstaje wrażenie, że albo O. Tiahnybok nie kontroluje swoich zwolenników, albo wszystkie jego pokojowe wypowiedzi są po prostu pięknymi przemówieniami*. A zatem naczelny rabin Ukrainy nie wykluczał prawdopodobieństwa wzrostu w kraju nastrojów ekstremistycznych, które – zgodnie z jego wnioskami – były zagrożeniem także dla Żydów. *Яков Дов Блаїх: „Надеюсь, мы преодолеем антисемитизм”*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2013, nr 3/243, [online] <http://jew-observer.com/goryachaya-tema/yakov-dov-blajx-nadeyus-my-preodoleem-antisemitizm/>.

⁴ В. Портников, *Евреи и Майдан*, LB.ua, 10 III 2014, [online] http://lb.ua/news/2014/03/10/258803_evrei_maydan.html.

⁵ *НТВ: антисемитизм как пропагандистское оружие против Украины*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256,

dobnie to właśnie suma wymienionych powyżej czynników wpływa na to, że kwestia żydowska wciąż pozostaje na Ukrainie zagadnieniem głośnym społecznie.

Mówiąc o żydowskim aspekcie kampanii protestu obywatelskiego na Ukrainie w okresie końca 2013 – początku 2014 roku, przynajmniej w kilku słowach przedstawimy współczesną społeczność Żydów na Ukrainie. Odrodzenie narodowe Żydów przypadło na okres gorbaczowowskiej „przebudowy”: w wielu miastach Ukrainy zaczęły powstawać organizacje żydowskie, struktury społeczne, towarzystwa kulturalne, wspólnoty religijne (te ostatnie utworzyły Zjednoczenie Żydowskich Wspólnot Religijnych, na którego czele stanął naczelny rabin Kijowa Y. Dov Bleich). 14 stycznia 1991 r. powstało Stowarzyszenie Organizacji i Wspólnot Żydowskich (Waad) Ukrainy, w którego skład weszło ponad 250 organizacji działających w dziewięćdziesięciu miastach i miasteczkach państwa. Waad Ukrainy stał się zauważalnym aktorem na scenie politycznej. Jest on m.in. członkiem Kongresu Narodowych Wspólnot Ukrainy⁶.

Pomimo „zewnątrznej” jedności w środowisku żydowskim zauważalnych jest sporo sprzeczności. Jaskrawym tego przykładem jest długotrwała dyskusja zapoczątkowana propozycją stworzenia w Babim Jarze ośrodka społecznego „Spadszczyna” (pol. „Spuścizna” – tłum.). Po jakimś czasie pojawiły się inicjatywy W. Rabynowycza oraz I. Kołomojskiego zmierzające do postawienia na cmentarzu – w pobliżu wspomnianego miejsca zbrodni nazistów z czasów II wojny światowej – kompleksu muzealno-religijnego, a także propozycja L. Lewitasa, by zbudować w Babim Jarze cerkiew, kościół, synagogę i meczet.

Ze względu na taki wielogłos, niezdolność do wypracowania wspólnej platformy działań poszczególni działacze społeczno-polityczni współczesnej Ukrainy kategorycznie stwierdzają: *żydowskiej wspólnoty u nas nie ma, a naszym „liderom” nikt nie dawał prawa do przemawiania w jej imieniu*⁷. Autor cytowanego twierdzenia W. Nachmanowicz neguje istnienie „ukraińskich Żydów” jako tej grupy społeczno-kulturowej, którą jednoczą wspólne wartości, ideały oraz platforma polityczna⁸.

Jak wiadomo, gwałtowny wzrost aktywności politycznej obywateli i rozszerzanie się na Ukrainie akcji protestu pod koniec 2013 r. stanowiły reakcję części partii politycznych i społeczeństwa obywatelskiego na niespodziewaną i kardynalną zmianę kursu prezydenta W. Janukowycza i jego otoczenia odnośnie do kierunku ekonomicznej i geopolitycznej integracji państwa. Dodatkowym impulsem do nasilenia się kampanii obywatelskiego protestu stało się bezprecedensowo brutalne rozpędzenie protestujących przez organy ścigania 30 listopada 2013 r. w Kijowie.

[online] <http://jew-observer.com/politika/ntv-antisemitizm-kak-propagandistskoe-oruzhie-protiv-ukrainy/#more-4893>.

⁶ *История Ассоциации еврейских организаций и общин Украины, Ассоциация еврейских организаций и общин Украины (Ваад Украины)*, [online] <http://vaadua.org/istoriya-associacii-evreyskih-organizacij-i-obshchin-ukrainy>.

⁷ *Бабий Яр является не только частью нашего прошлого*, интервью с ответственным секретарем комитета „Бабий Яр” В. Нахмановичем, „Хадашот” 2001, nr 9-10, [online] <http://old.vaadua.org/Hadashot%202011/Hadashot-09-10-2011/Had%2001-09-10-2011.html>.

⁸ *Tamże*.

Ujęcie rewolucji honoru i godności z perspektywy żydowskiej określały dwa czynniki składowe: z jednej strony udział Żydów w kampanii protestu obywatelskiego, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i zbiorowym (przynajmniej aktywne stanowisko Waadu Ukrainy pozwala mówić o wykonywaniu przezeń funkcji reprezentatywnej w czasie trwania konfliktu politycznego na Ukrainie końca 2013 – początku 2014 r.); z drugiej natomiast – wysiłki władzy starającej się wykorzystać kwestię żydowską do zdyskredytowania Euromajdanu i zduszenia akcji protestu w ogóle.

Należy dodać, że wykorzystywania na Ukrainie „karty żydowskiej” nie można uważać za jakąś nową technikę polityczną na Ukrainie. Wcześniej także była ona od czasu do czasu eksploatowana przez przedstawicieli różnych sił politycznych. Z reguły, jak twierdzi jeden z przewodniczących Żydowskiej Konfederacji Ukrainy B. Fuksman, *antysemickie ataki prowadzone były w dwóch głównych kierunkach – wzmianki o „oligarchach, którzy wzbogacili się kosztem narodu”, oraz konspiracyjne poszukiwania krwi żydowskiej u najbardziej niebezpiecznych przeciwników politycznych*⁹. Te ostatnie były charakterystyczne dla kampanii wyborczej 2012 r., kiedy poszczególni jej uczestnicy w przesadny sposób zwracali uwagę na pochodzenie kandydatów, na ich narodowość¹⁰. Według ocen przywódców Żydowskiej Konfederacji Ukrainy ówczesne zmagania przedwyborcze charakteryzowała kampania informacyjna o charakterze antysemitycznym¹¹.

W nocy na 30 listopada 2013 r. pododdziały milicji z nieuzasadnioną brutalnością rozpędziły manifestantów w Kijowie, którzy wyrażali swój sprzeciw wobec zmiany politycznego kursu Ukrainy. Przemoc, której wtedy użyto wobec demonstrujących, Waad Ukrainy interpretował jako „bestialskie pobicie”, zastosowanie przez organy władzy nieuzasadnionej siły, co *uksztaltowało kontekst późniejszego konfliktu*¹².

Wydarzeniem, które następnie skłoniło Stowarzyszenie Żydowskich Organizacji i Wspólnot Ukrainy do aktywności, stał się zaplanowany na 18 maja 2014 r. w Kijowie wiec „antyfaszystowski”. Planowano zakończyć nim akcję „Do Europy bez faszystów!”, która odbywała się w różnych miastach Ukrainy. Wspólnie z Kongresem Społeczności Narodowych Waad Ukrainy ocenił wymienioną wyżej imprezę jako inicjatywę władzy mającą na celu zdyskredytowanie wszystkich tych sił, które są przeciwnikami panującego reżimu. Oceniając retorykę organizatorów wiece „antyfaszystowskiego”, autorzy oświadczenia zwracali uwagę na próby oczernienia opozycji

⁹ Б. Фуksман, *Жизнь в эпоху перемен*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256, [online] <http://jew-observer.com/tochka-zreniya/zhizn-v-epoxu-peremen/#more-4950>.

¹⁰ Przykładem tego może być próba poszukiwania żydowskich korzeni w życiorysie O. Tiahnyboka. Por. np.: *Тягнибок и еврейство! Он стыдится своей национальности?*, Comments.ua, [online] <http://forum.comments.ua/?showtopic=76904>.

¹¹ *Скажіть ні антисемітизму! Заява Єврейської конфедерації України*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2012, nr 11/239, [online] <http://jew-observer.com/evrejskaya-ukraina/skazhit-ni-antisemitizmu-zayava-yevrejsko%D1%97-konfederaci%D1%97-ukra%D1%97ni/>.

¹² *Заява Вааду України з приводу ситуації, що склалася в Києві*, Ассоциация еврейских организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/zayava-vaadu-ukrayini-z-privodu-situaciyi-shcho-sklalasya-v-kiievi-napadami-na-vikladacha-y>.

poprzez narzucanie społeczeństwu skojarzeń między historycznym faszyzmem, partią *Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”* i wszystkimi siłami przeciwstawiającymi się obecnej władzy. Autorzy oświadczenia ostrzegali przed pozbawianiem terminu „faszyzm” jego istotnej treści, wykorzystywaniem go do politycznego etykietyzowania sił opozycyjnych i wyrazili pogląd o niedopuszczalności użycia takiej retoryki w celu radykalizowania sytuacji społeczno-politycznej w kraju¹³. Biorąc pod uwagę taki przekaz oświadczenia, jest całkiem oczywiste, że Waad Ukrainy zadeklarował nim swoje polityczne stanowisko.

Kampania obywatelskiego sprzeciwu na Ukrainie, a zwłaszcza w jej epicentrum – w Kijowie, na Majdanie, stała się formą politycznego uczestnictwa obywateli Ukrainy bez względu na ich wyznanie czy narodowość. Badania socjologiczne, które przeprowadzono na stołecznym Euromajdanie, wskazują, że ucieleśniał on wielonarodową i polilingwalną strukturę społeczno-polityczną. Jego uczestnicy posługiwali się nie tylko ukraińskim, lecz także rosyjskim, krymskotatarskim, polskim, białoruskim i innymi językami, w pewnej mierze także językiem hebrajskim¹⁴. Walka z autorytaryzmem i rządzącym na Ukrainie reżimem klanowo-oligarchicznym była ważnym krokiem ku dalszemu kształtowaniu się ukraińskiego narodu politycznego. W tym kontekście wielce wymowny wydaje się tytuł artykułu współpracowniczki Radia Swoboda B. Kostiuk, która – analizując skład uczestników akcji protestu w Kijowie – „diagnozowała” powstanie nowego wyznacznika „tożsamości etnicznej”: „Majdanowiec”¹⁵. Ze względu na skład narodowościowy uczestników ruchu opozycyjnego (w tym również tych, którzy zginęli w Kijowie w czasie przechodzenia konfliktu politycznego w fazę siłowej konfrontacji – byli to Ukraińcy, a wraz z nimi przedstawiciele mniejszości narodowych, w tym także Żydzi) przytoczony pogląd B. Kostiuk jest nie tylko absolutnie produktywny, ale też przy wykorzystaniu metaforyzacji odzwierciedla nową formę przejawiania się tożsamości. Tej, w której kategoria „my” powstaje nie na zasadach etnicznych czy, powiedzmy, ideologii partyjnej, ale jest produktem postawy obywatelskiej, aktywnej obrony własnych interesów przez obywateli Ukrainy bez względu na ich narodową czy religijną identyfikację.

Mówiąc o konstrukcie „Majdanowiec”, wspomnijmy postać laureata Nagrody Nobla T.S. Eliota. To właśnie on – Amerykanin, który został poddany Korony brytyjskiej, określił się w roku 1927 jako *rojalista w polityce, klasycysta w literaturze, anglikatolik w religii*. W taki oto sposób wyjaśnił to, że jednostkę nieraz można zrozumieć tylko pod warunkiem uwzględnienia sfer jej funkcjonowania w społeczeństwie. W takim nurcie myślenia „Majdanowiec” to jednostka, która połączyła w sobie nie tylko pierwiastek ściśle narodowy, lecz także postawę obywatelską, świadomość polityczną i uczestnictwo polityczne.

¹³ Заява Вааду України та Конгресу національних громад України, Ассоциация еврейских организаций организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/zayava-vaadu-ukrayini-ta-kongresu-nacionalnih-gromad-ukrayini-z-privodu-masovih-zahodiv-u>.

¹⁴ Б. Костюк, *Національність: майданівець*, „Форум націй” 2014, nr 1-2, [online] <http://www.forum.kiev.ua/newspaper/archive/135/natsionalnist-maidanivets.html>.

¹⁵ Tamże.

Na tle tych wydarzeń, wyznaczających immanentny charakter Majdanu, pojawiły się różne „linie fabularne”. Wśród nich – stosunek Majdanu do kwestii żydowskiej. W pewnej mierze określenie takiej perspektywy zdeterminowane było przez dwa przypadki napadów na Żydów, które miały miejsce w pobliżu synagogi na kijowskim Padole¹⁶, oraz insynuacjami odnośnie do wzrostu nastrojów antyżydowskich w ogóle.

Można wysnuć przypuszczenie, iż na rozgrywanie „karty” mniejszości narodowych w dość znaczącym stopniu wpłynęły hasła, którymi posługiwali się aktywiści zarówno na kijowskim Majdanie, jak i w licznych stolicach obwodów Ukrainy: „Chwała Ukrainie – Bohaterom Chwała!”, „Ukraina ponad wszystko!”, „Chwała narodowi – śmierć wrogom!”. Hasło, które wykrzykiwała młodzież w pobliżu siedziby Rady Ministrów: „Pamiętaj, cudzoziemcze, że tu gospodarzem jest Ukrainiec!”, jak komentował wówczas wydarzenia Euromajdanu ukraiński politolog P. Dołganow, wywoływały *prawdziwy szok u każdego wykształconego człowieka*¹⁷.

Ze względu na historię powstania większości wyżej przytoczonych haseł, związaną z działalnością ukraińskich nacjonalistów, zajmujących specyficzne stanowisko wobec Żydów zarówno w okresie międzywojennym, jak i podczas II wojny światowej, początkowo można było odnieść wrażenie, że wywołają one syndrom odwołania się do przeszłości relacji ukraińsko-żydowskich, mających charakter wyraźnie konfliktowy. Taki niepokój okazał się jednak bezpodstawny. Obecnie jest już oczywiste, że cytowane powyżej hasła rewolucji honoru i godności były pomostem między jej uczestnikami i historią narodową. Przebieg wydarzeń udowodnił, że ani nie miały one podtekstu antyżydowskiego, ani nie stały się w ogóle narzędziem przeciwstawienia walczących z reżimem W. Janukowicza jakiegokolwiek mniejszości narodowej zamieszkującej Ukrainę. Dodatkowym argumentem za istnieniem porozumienia między narodowościami na Majdanie są wnioski socjologów, że [...] *Majdan z obozu przekształcił się w Sicz, a zarazem w instytucję międzynarodowościową, czy nawet międzynarodową*¹⁸. Podobne wnioski są znaczącym argumentem pozwalającym sprostować insynuacje – autorstwa zarówno pojedynczych ukraińskich, jak i rosyjskich polityków – o wysokim poziomie ksenofobii i antysemityzmu wśród uczestników ruchu protestu na Ukrainie końca 2013 – początku 2014 r.

Jest to szczególnie ważne, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że w czasie rozszerzania się fali protestów „koktajlami Mołotowa” podpalono synagogi w Zaporozżu i Mikołajowie, miały miejsce akty wandalizmu na cmentarzach żydowskich oraz napady z użyciem fizycznej przemocy na rabinów i wiernych wspólnot żydowskich w kilku miastach (m.in. w Kijowie i Odessie)¹⁹. Niemniej jednak, zgodnie z tekstem oświadczenia Wa-

¹⁶ Н. Спринчан, *Капризная статистика*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 5/257, [online] <http://jew-observer.com/proshu-slova/kapriznaya-statistika/#more-5044>.

¹⁷ П. Долганов, *Україна не Європа, або як Євромайдан заперечує свою сутність*, „І. Незалежний культурологічний часопис”, [online] http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Dolganov_Ukraina_ne_Europa.htm.

¹⁸ Б. Костюк, *Національність...*

¹⁹ *Украинские евреи создали отряд самообороны в Киеве*, Newsland, 12 V 2014, [online] <http://news-land.com/news/detail/id/1369260/>.

adu i Kongresu Mniejszości Narodowych Ukrainy, które zostało przyjęte już po zwycięstwie opozycji, *przez cały czas walki Majdanu, nawet w dniach niezwykle ostrej konfrontacji, zachowywana była jedność obywateli Ukrainy różnego pochodzenia narodowego i wyznania*²⁰.

Równocześnie podkreślmy: z ocen analityków wynika, że według stanu na grudzień 2013 r. na płaszczyźnie międzyetnicznego współdziałania na Ukrainie pojawiły się „pola minowe”. To m.in. niebezpieczeństwo pojawienia się spontanicznych przejawów antysemityzmu, przemocy na tle etnicznym – napadów na Żydów ze strony przedstawicieli marginalnych grup prawicowo-radykalnych, a także zagrożenie prowokowaniem do przejawów uprzedzeń na tle etnicznym wobec mniejszości narodowych w celu zdyskredytowania uczestników Majdanu jako ekstremistów. Takie niebezpieczeństwo, zgodnie z ocenami znanego obrońcy praw człowieka S. Głuzmana, pojawiało się ze strony wspierających władzę aktorów politycznych: Partii Ukraiński Wybór, Postępowej Socjalistycznej Partii Ukrainy, a nawet Berkutu²¹.

Rzeczywiście, materiały, które były zamieszczane na Facebooku w imieniu „Berkutu-Ukrainy”, głosiły o *żydowskich korzeniach i związkach z Żydami* liderów opozycji: A. Jaceniuka, W. Kliczki, J. Tymoszenko, a nawet O. Tiahnyboka. Kolaże, umieszczane przez Berkut na Facebooku, łączyły w sobie nazistowską swastykę i gwiazdę Dawida etc.²² Biorąc pod uwagę, że Berkut był jednostką specjalną podporządkowaną strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, powstałą sytuację można scharakteryzować jako niebezpieczeństwo zwrotu Ukrainy ku praktykom wykorzystania antysemityzmu jako narzędzia polityki państwowej (której przykładem były m.in. etnokonfesyjna polityka Imperium Rosyjskiego czy antyżydowskie nastawienie sowieckiego kierownictwa, zapoczątkowane tzw. sprawą lekarzy).

Punkt widzenia społeczności żydowskiej i ocenę retoryki, którą posłużył się „Berkut-Ukraina” na Facebooku, odzwierciedla list otwarty Ogólnoukraińskiej Organizacji Społecznej „Ukraińska Niezależna Rada Kobiet Żydowskich” ze stycznia 2014 r. do prezydenta W. Janukowycza i szefa MSW W. Zacharczenki. Padają w nim m.in. takie stwierdzenia: *Oburzył nas fakt, że strona internetowa „Berkut-Ukraina” – stanowiąca zaplecze informacyjne ukraińskiego pododdziału Berkut – miejscem, w którym koncentrują się przejawy antysemityzmu i ekstremizmu*²³. Nie mniej ważne jest to, że opublikowane na Facebooku materiały można interpretować nie tylko jako próbę zdyskredytowania Majdanu jako produktu żydowskich intryg, ale też traktować je jak jedną z technologii manipulacyjnych ówczesnych władz centralnych.

Sytuację, która powstała po informacyjnym ataku Berkutu, skomplikował fakt, że zastosowaną na wspomnianej stronie internetowej na Facebooku retorykę tej jednostki

²⁰ *Заявление Ваада и Конгресса Национальных общин Украины*, „Шофар” 2014, nr 3, s. 1.

²¹ *Прес-конференція Йосифа Зісельса 5 березня 2014*, YouTube, [online] <http://youtu.be/pxCq3sA-8VUQ>.

²² *Євреї обурені антисемітською пропагандою „Беркуту”*, „Українська правда” 2014, 25 I, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/25/7011293/?attempt=1>.

²³ *Tamże*.

specjalnej poparli zarówno pojedynczy działacze społeczni, jak i politycy oraz przedstawiciele inteligencji. W zaistniałej sytuacji „Ukraińska Niezależna Rada Kobiet Żydowskich” następująco interpretowała działalność jednostki specjalnej MSW „Berkut-Ukraina” w sieci społecznościowej: [...] *poprzez działania mające na celu szczucie ludności na Żydów jako sprawców wszelkich nieszczęść, jest ona rozniecaniem wrogości na tle etnicznym i nawoływaniem do aktów przemocy przeciwko Żydom*²⁴.

Taki przebieg wydarzeń był najprawdopodobniej na rękę władzy. Przecież w razie przeprowadzenia przez uczestników ruchu opozycyjnego akcji antyżydowskich²⁵ Zachód, który jest niezwykle wrażliwy na przejawy ksenofobii, a antysemityzmu w szczególności, mógłby z mniejszym czy większym spokojem obserwować zdecydowane działania władz skierowane przeciwko uczestnikom Majdanu²⁶.

Analizując działania władzy, które wydają się wcieleniem różnych wariantów wydarzeń opracowywanych przez technologów politycznych, musimy uwzględnić pogląd S. Głuzmana, że w sytuacji politycznej zaistniałej zimą na przełomie roku 2013 i 2014, kiedy porażka prezydenta W. Janukowycza była już oczywista i dawała się łatwo przewidzieć, władza pragnęła znaleźć mechanizmy sprowokowania Majdanu do agresji. Próby sztucznego ukształtowania jego negatywnego wizerunku (również jako posługującego się hasłami antysemitycznymi) zostały podjęte po to, by wykorzystać zagrożenie ze strony etnicznego ekstremizmu w celu wprowadzania stanu wyjątkowego, a co za tym idzie – odwołania wyborów²⁷.

Widzimy więc dwa sztucznie wytworzone przez władzę wizerunki Majdanu. Pierwszy – jako efekt „podstępu” Żydów. Drugi – jako siłę ekstremistyczną i antyżydowską. Obydwa były produktem insynuacji władzy, próbą rozegrania „karty żydowskiej” dla osiągnięcia celów politycznych. Manipulatorska natura tego zabiegu jest szczególnie widoczna, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że w całym okresie rozszerzania się ruchu protestu, podczas akcji, które miały miejsce w czterdziestu sześciu miastach Ukrainy przy udziale ponad 2 mln osób, specjaliści odnotowali zaledwie dwa incydenty antyżydowskie²⁸.

Próbę wykorzystania „kwestii żydowskiej” w celu zdyskredytowania kampanii obywatelskiego protestu przy użyciu puszczonej w ruch potężnej kampanii propagandowej na początku lutego 2014 r. konstatowały liczne organizacje pozarządowe (m.in. Ukra-

²⁴ Там же.

²⁵ Ze względu na pogłoski o prawdopodobnej groźbie pogromów i innych form etnicznego ekstremizmu na początku lutego 2014 r. Żydzi Ukrainy, w opinii Ukraińskiego Związku Helsińskiego, Kongresu Społeczności Narodowych Ukrainy i innych organizacji pozarządowych, ulegli panice. Zob.: *Заявление правозащитных организаций по поводу ситуации с антисемитизмом в Украине в контексте кампании гражданского протеста*, Українська Гельсінська спілка з прав людини, 3 II 2014, [online] <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1391429885>.

²⁶ И. Виртосу, *Кто разыгрывает „антисемитскую карту” Евромайдана?*, Ассоциация еврейских организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://www.vaadua.org/news/irina-virtosu-kto-razygryvaet-antisemitskuyu-kartu-evromaydana>.

²⁷ Прес-конференція Йосифа Зісельса...

²⁸ И. Виртосу, *Кто разыгрывает...*

iniski Związek Helsiński i Kongres Wspólnot Narodowych Ukrainy). W ich oświadczeniu można było przeczytać: *stwierdzamy, że ze strony zwolenników obecnej władzy prowadzona jest systemowa kampania propagandowa, mająca na celu zdyskredytowanie opozycji politycznej i uczestników protestów obywatelskich poprzez rozpowszechnianie kłamliwych informacji o masowych zamieszkach, fali ekstremizmu, a zwłaszcza „eksplozji antysemityzmu na Ukrainie”, wywołanych działalnością Euromajdanu. Kampania ta jest ważnym elementem propagandowego przygotowania siłowego zdławienia ruchu protestu*²⁹. Autorzy oświadczenia stwierdzali, że wspomniane insynuacje, wraz z twierdzeniami, że władza pragnie prowadzić walkę z nietolerancją i faszyzmem, zostały przez nią wykorzystane w celu uchwalenia 16 stycznia 2014 r. ustaw, które pozbawiały obywateli Ukrainy ich swobód oraz prawa do pokojowego protestu.

Związek pomiędzy tymi „normami” prawnymi, kopiującymi rosyjskie wzorce zakazu działalności „ekstremistycznej”, i napadami dokonanymi na Żydów w stolicy zauważył także Waad Ukrainy. *Niestety – głosiło jego oświadczenie z 20 stycznia 2014 r. – mamy wszelkie podstawy, by przypuszczać, że władza w dalszym ciągu będzie inicjowała różne prowokacje, być może z użyciem przemocy*³⁰.

Mimo podjętych prób zdyskredytowania przeciwników reżimu W. Janukowycza oraz mimo pojawienia się w pewnym okresie na Euromajdanie elementów przemocy symbolicznej (ksenofobicznych napisów na ścianach budynków) wydarzenia w Kijowie udowodniły, że większość prowokacji na gruncie etnicznym była likwidowana przez samych aktywistów Majdanu³¹. Co charakterystyczne, w warunkach zaostrenia się napięć na tle etnicznym Samoobrona Majdanu zorganizowała ochronę synagog³²; ta wiele mówiąca inicjatywa była świadectwem pluralistycznej narodowościowo platformy jego liderów, a także „szeregowych” uczestników.

Euromajdan postawił Żydów Ukrainy przed niełatwym wyborem: pozostać na ubożu wydarzeń, które wstrząsnęły krajem, poprzeć władzę czy też przeciwstawić się jej. Ten dylemat można potraktować jako odwieczny dla mniejszości narodowych w czasie wybuchu społecznych ekstremizmów.

W takiej sytuacji, jak można przypuszczać, decydujące stały się działania tych, którzy mogli pretendować do roli przywódców wspólnot etnicznych. Przede wszystkim przewodniczącego Waadu Ukrainy J. Ziselsa, który z trybuny Euromajdanu oświadczył: *Ponownie, jak już wielokrotnie bywało w naszej historii, stoimy przed trudnym wyborem: z kim jesteśmy? Z narodem czy z autorytarną władzą, z uczciwymi obywatelami czy ze złodziejstwem i korupcją, kierujemy się instynktem [samozachowawczym] czy swoimi uczuciami?*³³ J. Zisels publicznie zdemaskował próby władzy zmierzające do prze-

²⁹ Заявление правозащитных организаций...

³⁰ Хтось хоче розіграти єврейську карту, ХАС, 21 I 2014, [online] <http://www.chas.cv.ua/15837-htos-hoche-rozgrati-evreysku-kartu.html>.

³¹ И. Зисельс, Виступ на Народному віче (Євромайдан) під час Дня Гідності, Ассоциация еврейских организаций организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/node/546>.

³² В. Портников, Евреи и Майдан...

³³ И. Зисельс, Виступ на Народному віче...

ciągnięcia na swoją stronę mniejszości narodowych Ukrainy przy pomocy zastraszenia obrazami „nacionalistów i faszystów”, oddzielenia ich od narodu ukraińskiego. *Znaleźliśmy się obecnie przed wyborem pomiędzy godnością i oportunistem, między wolnością i zniewoleniem, między przeszłością a przyszłością.* Wzywał narodowe mniejszości, by kierowały się hasłem ukraińsko-polskiej antybolszewickiej kampanii wojennej 1920 r. „Za Wolność Naszą i Waszą”³⁴.

Nie jesteśmy dziś jeszcze w stanie udzielić wiarygodnej odpowiedzi na pytanie o to, jaka część żydowskiej społeczności poparła Euromajdan. Możemy jednak stwierdzić kategorycznie, że Żydzi brali w nim udział. Sprzyjał temu światopogląd właściwy inteligencji (według stanu na 1989 r. udział osób z wyższym wykształceniem na Ukrainie największy był właśnie wśród Żydów³⁵) – warstwy społecznej, której właściwe są wartości liberalne³⁶, niechęć do życia w atmosferze samowoli władzy i braku pewności co do dnia jutrzejszego.

Najlepszym wskaźnikiem uczestnictwa Żydów w Euromajdanie jest ich udział w organizacji ochrony opozycji w Kijowie. Dowodem na to jest fakt, że jeden z przedstawicieli tej właśnie mniejszości narodowej stanął na czele jednostki Samoobrony Majdanu³⁷.

Udział Żydów w rewolucji honoru i godności został dostrzeżony także poza stolicą. Jak ocenia kierownik programu monitoringu i analizy przejawów ksenofobii Euroazjatyckiego Kongresu Żydowskiego J. Lichaczow: [...] *Żydów na Majdanach w różnych miastach kraju, włącznie z regionami południowymi i wschodnimi, było znacznie więcej od ich formalnej „masy właściwej” w składzie narodu ukraińskiego*³⁸. W lutym 2014 r. trzech Żydów – J. Schiling z Drohobycza, O. Szczerbaniuk z Czerniowców, J. Kotlar z Charkowa – padło ofiarą snajperów na kijowskim Majdanie³⁹.

Wydarzenia przełomu roku 2013 i 2014 na Ukrainie były dowodem na to, że Waad odegrał rolę reprezentatywnego organu społeczności żydowskiej Ukrainy, który ściśle współpracował z Kongresem Wspólnot Narodowych Ukrainy. Wśród kierunków ich pracy znalazło się zapewnienie międzyetnicznej i międzykonfesyjnej zgody w państwie, zachowanie jedności organizmu etnopolitycznego, stworzenie ukraińskiego narodu politycznego. Te postulaty znalazły odzwierciedlenie w Oświadczeniu wyżej wymienionych aktorów sceny politycznej, które zostało uchwalone już po zakończeniu siłowej konfrontacji między władzą i opozycją⁴⁰.

³⁴ *Tamże.*

³⁵ *Етнонаціональна структура...*, s. 90.

³⁶ И. Григорьев, *Евреи Небесной сотни*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256, [online] <http://jew-observer.com/tochka-zreniya/evrei-nebesnoj-sotni/>.

³⁷ *Стоило жить в этой стране, чтобы дожить до Майдана*, Ассоциация еврейских организаций организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/stoilo-zhit-v-etoj-strane-chtoby-dozhit-do-maydana>.

³⁸ И. Григорьев, *Евреи...*

³⁹ *Tamże.*

⁴⁰ *Заявление Ваада...*, s. 1.

Obecnie trudno jest prognozować, jakie będą skutki rewolucji honoru i godności w perspektywie jej „żydowskiego aspektu”. Prawdopodobnie da ona impuls do kształtowania nowego *frame'u*, nowych ram interpretacyjnych⁴¹ mających swe źródło w Majdanie. Będą one określały udział uczestników Euromajdanu w ruchu protestu – wydarzeniach charakteryzujących się gwałtownym wzrostem uczestnictwa politycznego obywateli Ukrainy w celu obalenia systemu klanowo-oligarchicznego, który opowiadał wszystkie sfery ukraińskiego życia publicznego. W tym kontekście niezwykle celny wydaje się nam sąd jednego z Żydów, który brał aktywny udział w kampanii protestu, będąc jednym z dowódców Samoobrony Majdanu: *Uważam, że obecność Żydów na Majdanie to nie tylko uświęcenie imienia Stwórcy, to także dialog Żydów z przyszłą władzą. Pozwoli to jutro Żydom żyć i pracować w tym kraju. I jest największą przeciwwagą dla tych, którzy krzyczą o „nieżydowskiej sprawie”. Z Bożą pomocą... nikt nie powie, że Żydzi zostali w domach*⁴².

Pojawienie się nowego *frame'u* może, jak nam się wydaje, skorygować (biorąc pod uwagę bierność Żydów w czasie powstania Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917 r.), oraz ich neutralność w czasie instytucjonalizacji Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (1918 r.) i podczas wojny polsko-ukraińskiej) ocenę ukraińsko-żydowskiej współpracy w momentach najważniejszych wydarzeń politycznych. Nie mniej ważny jest również fakt, że rewolucja honoru i godności – ze względu na wielonarodowy skład jej uczestników – da prawdopodobnie nowy potężny impuls w procesie dalszego kształtowania się ukraińskiego narodu politycznego.

BIBLIOGRAFIA

- Бабий Яр является не только частью нашего прошлого, інтерв'ю с ответственным секретарем комитета „Бабий Яр” В. Нахмановичем, „Хадашот” 2001, nr 9-10, [online] <http://old.vaadua.org/Hadashot%202011/Hadashot-09-10-2011/Had%2001-09-10-2011.html>.
- Визит депутатов Кнессета в Украину, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2012, nr 5/233, [online] <http://jew-observer.com/evrejskaya-ukraina/vizit-deputatov-knesseta-v-ukrainu/#more-1305>.
- Виртосу И., Кто разыгрывает „антисемитскую карту” Евромайдана?, Ассоциация еврейских организаций организаций и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://www.vaadua.org/news/irina-virtosu-kto-razygryvaet-antisemitskuyu-kartu-evromaydana>.
- Григорьев И., Евреи Небесной сотни, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256, [online] <http://jew-observer.com/tochka-zreniya/evrei-nebesnoj-sotni/>.

⁴¹ *Frame* – jednostka interpretacyjna, która sprzyja strukturyzowaniu przez indywidualium otaczającego świata, wpływając na jego oceny przedmiotu czy zjawisk, które powstają na bazie kilku komponentów.

⁴² *Стоило жить...*

- Долганов П., *Україна не Європа, або як Євромайдан заперечує свою сутність*, „І. Незалежний культурологічний часопис”, [online] http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Dolganov_Ukraine_ne_Europa.htm.
- Етніонаціональна структура українського суспільства. Довідник*, red. В. Євтух і ін., Київ 2004.
- Євреї обурені антисемітською пропагандою „Беркуту”*, „Українська правда” 2014, 25 I, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/25/7011293/?attempt=1>.
- Заява Вааду України з приводу ситуації, що склалася в Києві*, Асоціація єврейських організацій організацій и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/zayava-vaadu-ukrayini-z-privodu-situaciyi-shcho-sklalasya-v-kiievi-napadami-na-vikladacha-y>.
- Заява Вааду України та Конгресу національних громад України*, Асоціація єврейських організацій організацій и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/zayava-vaadu-ukrayini-ta-kongresu-nacionalnih-gromad-ukrayini-z-privodu-masovih-zahodiv-u>.
- Заявление Ваада и Конгресса Национальных общин Украины*, „Шофар” 2014, nr 3.
- Заявление правозащитных организаций по поводу ситуации с антисемитизмом в Украине в контексте кампании гражданского протеста*, Українська Гельсінська спілка з прав людини, 3 II 2014, [online] <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1391429885>.
- Зісельс І., Виступ на Народному віче (Євромайдан) під час Дня Гідності*, Асоціація єврейських організацій організацій и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/node/546>.
- История Ассоциации еврейских организаций и общин Украины*, Асоціація єврейських організацій організацій и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/istoriya-associacii-evreyskih-organizaciy-i-obshchin-ukrainy>.
- Костюк Б., *Національність: майданівець*, „Форум націй” 2014, nr 1-2, [online] <http://www.forumn.kiev.ua/newspaper/archive/135/natsionalnist-maidanivets.html>.
- НТВ: антисемитизм как пропагандистское оружие против Украины*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256, [online] <http://jew-observer.com/politika/ntv-antisemitizm-kak-propagandistskoe-oruzhie-protiv-ukrainy/#more-4893>.
- Портников В., *Евреи и Майдан*, LB.ua, 10 III 2014, [online] http://lb.ua/news/2014/03/10/258803_evrei_maydan.html.
- Прес-конференція Йосифа Зісельса 5 березня 2014*, YouTube, [online] <http://youtu.be/pxC-q3sA8VUQ>.
- Спринчан Н., *Капризная статистика*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 5/257, [online] <http://jew-observer.com/proshu-slova/kapriznaya-statistika/#more-5044>.
- Стоило жить в этой стране, чтобы дожить до Майдана*, Асоціація єврейських організацій організацій и общин Украины (Ваад Украины), [online] <http://vaadua.org/news/stoilo-zhit-v-etoj-strane-chtoby-dozhit-do-maydana>.
- Тягнибок и еврейство! Он стыдится своей национальности?*, Comments.ua, [online] <http://forum.comments.ua/?showtopic=76904>.

Украинские евреи создали отряд самообороны в Киеве, Newsland, 12 V 2014, [online] <http://newsland.com/news/detail/id/1369260/>.

Фуксман Б., *Жизнь в эпоху перемен*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2014, nr 4/256, [online] <http://jew-observer.com/tochka-zreniya/zhizn-v-epokhu-peremen/#more-4950>.

Хтось хоче розіграти єврейську карту, ХАС, 21 I 2014, [online] <http://www.chas.cv.ua/15837-htos-hoche-rozgrati-evreysku-kartu.html>.

Яков Дов Блайх: *„Надеюсь, мы преодолеем антисемитизм”*, „Еврейский обозреватель. Информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины” 2013, nr 3/243, [online] <http://jew-observer.com/goryachaya-tema/yakov-dov-blajx-nadeyus-my-preodoleem-antisemitizm/>.

Tłumaczenie Przemysław Tomanek